

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975)
www.economy.nayka.com.ua | № 10, 2019 | 31.10.2019 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.10.7](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.10.7)

УДК 339.562(477)

*М. І. Макаренко,
д. е. н., професор кафедри міжнародних економічних відносин
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій
«УАБС» Сумського державного університету
ORCID: 0000-0002-6357-5317
К. В. Зеленська,
магістрант,
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій
«УАБС» Сумського державного університету
ORCID: 0000-0003-0982-704X*

СУЧАСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІМПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

*M. Makarenko
Doctor of Economics, Professor
Educational and Scientific Institute of Business Technologies "UABS" Sumy State University
K. Zelenska
Undergraduate
Educational and Scientific Institute of Business Technologies "UABS" Sumy State University*

MODERN DETERMINANTS OF IMPORT POLICY TRANSFORMATION IN UKRAINE

У статті досліджено динаміку зовнішньої торгівлі в Україні. Визначено, що політика імпортування є важливим інструментом забезпечення економічної незалежності України, збереження власної економічної ідентичності та безпеки. Проаналізовано географічну та товарну структуру імпорту, виділено країни з найвищою часткою імпорту до України та розкрито причини зміни обсягів увезення товарів за широкими економічними категоріями. Проведено порівняння статистичних даних структури імпорту 2010 р. та 2018 р. Зроблено висновок, що імпортозалежність країни є гальмуючим чинником для національного розвитку. Визначено сутність ефективної імпоротної політики в Україні та її вплив на національний розвиток. Запропоновано ключові напрямки трансформації сучасної імпоротної політики держави.

The article deals with the dynamics of foreign trade in Ukraine. It is determined that the import policy is an important tool for ensuring the economic independence of Ukraine, preserving its own economic identity and security. The development of international trade has been recognized as one of the means of stimulating economic growth, capable of providing solutions to such issues as development of production, stabilization of the exchange rate, reduction of the unemployment rate and enhancement of the positive image of the country in the world. Thus, Ukraine's international trading activities are an integral part of further enhancing economic

potential and improving living standards. On this basis, it can be argued that the study of international trade will substantiate the basic principles of the country's import policy, which, in turn, will be an impetus for enhancing Ukraine's economic security.

The geographical and commodity structure of imports are analyzed, the countries with the highest share of imports to Ukraine are identified and the reasons for changes in the volume of importation of goods by broad economic categories are revealed. Formalized statistics in the form of diagrams to determine structural shifts in imports. It is concluded that the country's import dependence is a hindering factor for national development. The essence of effective import policy in Ukraine and its influence on national development are determined. The key directions of transformation of the modern import policy of the state are offered.

Ukraine's imports were comparable. In order to understand the essence of an effective import policy in Ukraine and its impact on national development, it is necessary to study the prerequisites for the emergence of import dependence and the dynamics of foreign economic activity of national economic entities in the field of import.

The study identified that a change in import policy should begin with those sectors of economic activity that are most suited and capable of delivering the expected result in a short time. It has been determined that an effective import strategy will significantly reduce the volume of imported products and should stimulate the production of imported products at the national level.

В статье исследована динамика внешней торговли в Украине. Определено, что политика импорта является важным инструментом обеспечения экономической независимости Украины, сохранения собственной экономической идентичности и безопасности. Проанализированы географическую и товарную структуру импорта, выделено страны с высокой долей импорта в Украину и раскрыты причины изменения объемов ввоза товаров по широким экономическим категориям. Проведено сравнение статистических данных структуры импорта 2010 и 2018. Сделан вывод, что импортозависимость страны является тормозящим фактором для национального развития. Определена сущность эффективной импортной политики в Украине и ее влияние на национальное развитие. Предложено ключевые направления трансформации современной импортной политики государства.

Ключові слова: *імпорт; імпортна політика; зовнішня торгівля; імпортозаміщення; трансформація імпортної політики.*

Keywords: *import; import policy; foreign trade; import substitution; transformation of import policy.*

Ключевые слова: *импорт; импортная политика; внешняя торговля; импортозамещение; трансформация импортной политики.*

Постановка проблеми. Розвиток сучасної економіки України відбувається у період динамічних трансформацій політичного та економічного життя як всередині країни, так і за її межами. Активна позиція України в глобалізаційних процесах дозволяє ефективніше використовувати потенціал національної економіки та розширювати її можливості щодо участі в міжнародних торговельних операціях. Саме розвиток міжнародної торгівлі є одним із засобів інтенсифікації економічного зростання, здатний забезпечити вирішення таких питань, як розвиток виробництва, стабілізація валютного курсу, зниження безробіття та посилення позитивного іміджу країни в світі. Таким чином, міжнародна торговельна діяльність України служить невід'ємним елементом подальшого нарощування економічного потенціалу та підвищення стандартів життя населення. Виходячи з цього, можна стверджувати, що дослідження міжнародної торгівлі дозволить обґрунтувати основні засади формування імпортної політики держави, що в свою чергу, виступатиме тригером зміцнення економічної безпеки України.

Україні необхідно встановити своє місце в контексті глобальних світових процесів та визначити сильні та слабкі сторони в кожній галузі економіки. Цей вектор дослідження національного розвитку

повинен охоплювати як позитивні, так і негативні фактори, комплексний аналіз яких дозволить розглянути та спрогнозувати перспективні шляхи розбудови економіки країни. Вигідне географічне положення, помірні кліматичні умови, необхідна кількість робочої сили створюють потужне підґрунтя для економічного розвитку України, що є передумовою становлення України на міжнародному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до дослідження зовнішньоекономічних зв'язків України виявляють багато вітчизняних та зарубіжних науковців. Насамперед, зовнішньоекономічна діяльність є об'єктом аналізу таких українських вчених, як Шнирков О. І., [10] Мельник Т. М. [2], Філіпенко А. С. [8], Циганкова Т. М., Дідківський М. І. [9]. Дослідження проблем внутрішнього ринку України висвітлені в роботах Мазаракі А., Лагутіна В. та Точиліна В. [3], які вважають, що саме національний ринок є тригером довгострокового стабільного розвитку вітчизняної економіки. Такі науковці як Стрижкова Л., Скрипниченко М., Федорова В.А., Приз О.В., Станіва К.М. [1] присвятили свої роботи дослідженню сутності імпорту. У цих працях розглядаються наслідки імпортозалежності для економіки країни.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення сучасних тенденцій розвитку імпорту в Україні та детермінантів трансформації її імпоротної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досить часто вважають, що основною умовою успішної інтеграції країни в світове співтовариство є експортна політика, що дозволяє збільшити валютні надходження, наростити платежі від зовнішньої торгівлі до бюджету, підвищити зайнятість населення. Проте набагато важливішою, на нашу думку, є імпортна політика в умовах активної інтернаціоналізації господарської діяльності, оскільки саме вона дає можливість країні зберігати власну економічну ідентичність та безпеку.

Для того, щоб зрозуміти сутність ефективної політики імпортування в Україні та її вплив на національний розвиток, необхідно дослідити передумови виникнення імпортозалежності та динаміку умов зовнішньоекономічної діяльності національних суб'єктів господарювання в галузі імпорту.

В останні п'ять років імпорт в Україну складається, переважним чином, з постачання газу та нафти з Росії, сировини для хімічної промисловості та продукції легкої промисловості з країн Азії, а також готової високотехнологічної продукції з Європи. Зважаючи на військовий конфлікт з Росією, в першу чергу, трансформації потребує імпортна політика пов'язана із закупівлею енергоносіїв. Так, актуально не тільки знайти нових імпортерів, або перейти на інші види палива, але й проводити системну політику щодо енергоефективності в державі та введення альтернативних джерел енергії. Щодо імпорту готової продукції легкої промисловості, машин та обладнання, а також високотехнологічної продукції, то тут актуальним вектором розвитку в Україні буде державна політика щодо відновлення машинобудування та створення нових інноваційних підприємств. У свою чергу, трансформація імпоротної політики повинна відбуватись в розрізі придбання високотехнологічних комплектуючих для виробництва конкурентної на світовому ринку готової продукції, а також закупівлі високоякісної сировини для виготовлення виробів, які відповідатимуть стандартам ЄС.

Згідно з даними митної статистики обсяг експорту товарів і послуг у 2018 р. становив 43345 млн. дол. США, а імпорту – 55 954,0 млн. дол. Можемо спостерігати, що, порівнюючи з 2017 р. показник експорту збільшився на 3644 млн. дол., імпорту – на 6590 млн. дол. Як результат, сальдо зовнішньоторговельного балансу в 2018 р. було негативним та становило 2946 млн. дол. [5].

Переходячи до аналізу структури імпорту, необхідно зазначити, що вона має кардинально інший склад на відміну від експорту. Початково проаналізуємо географічну структуру імпорту. Далі розглянемо його в межах наступних економічних категорій: засоби виробництва, товари проміжного споживання та споживчі товари. Для оцінки структурних зрушень порівняємо показники статей імпорту України в 2010 та 2018 рр.

У першу чергу, проаналізуємо географічну структуру імпорту України. Найбільший обсяг товарів імпортовано з країн Європи, а саме показник складає 22,6 млрд. дол., що у відсотковому вираженні до загального обсягу імпорту дорівнює 40,4 %. Друге місце за походженням імпортованих Україною товарів займають країни СНД, показник яких становить 14,1 млрд. дол. або 25,1 % від загального обсягу імпорту. Частка імпорту з країн СНД в період із 2010 по 2018 рр. зменшилась на 19,6 відсоткових пункти (в.п.), що в першу чергу пов'язано з політичними відносинами між Україною та Росією. Зокрема, валова вартість імпортованих товарів із Росії за вказаний період зменшилась на 21,9 млрд. дол. [5].

Наступними за часткою українського імпорту є країни Азії та Америки, постачання з яких дорівнює 12,6 млрд. дол. (22,6 % від загального обсягу імпорту) та 3,8 млрд. дол. (6,8 % від загального обсягу імпорту) відповідно. У свою чергу, зазначимо, що за період 2010 - 2018 рр. обсяг імпорту з даних країн збільшився на 7,3 в.п. та 2,3 в.п. відповідно [5].

Товари та послуги з Африки, Австралії та Океанії в 2018 р. становлять найменшу частку в загальному імпорті України, а саме 1,0 % та 0,1 % відповідно. Часова динаміка обсягу імпорту з Африки, Австралії та Океанії засвідчує, що обсяг імпорту майже не змінився та залишається на тому самому рівні, що і в 2010 р. (1,0 % та 0,2 % відповідно) [5].

Переходячи до аналізу товарної структури імпорту, зауважимо, що засоби виробництва у 2010 р. склали 7,1 млрд. дол. (рис. 1), що у відсотковому співвідношенні дорівнює 12,3 % від загального обсягу імпорту в Україну. У свою чергу, даний показник у 2018 р. дорівнював 9,9 млрд. дол. (рис. 1) або 18,4 % від

загального імпорту. Збільшення частки імпорту засобів виробництва в період із 2010 по 2018 рр. на 6,1 в.п., здебільшого пояснюється неможливістю вітчизняних підприємств задовольнити внутрішній попит у сучасних машинах, верстатах, обладнанні, необхідних для модернізації та виробництва конкурентоспроможної продукції.

Рис. 1. Порівняння структури імпорту України в 2010 р. та 2018 р., млрд. дол. США

Джерело: побудовано на основі [4]

Товари проміжного споживання в 2010 р. склали 36,7 млрд. дол. (63,8 % від загального обсягу імпорту). У 2018 р. цей показник досяг позначки в 30,9 млрд. дол. або 57,4 % від загального імпорту, що, в свою чергу, свідчить про зменшення імпорту товарів проміжного споживання за досліджуваний період на 6,4 в.п. Дана тенденція обумовлена як зменшенням внутрішнього попиту на сировину та напівфабрикати, так і появою національних виробників цієї продукції. Імпорт споживчих товарів за період із 2010 по 2018 рр. дорівнював 13,4 млрд. дол. (20,1 % від загального імпорту) та 12,2 млрд. дол. (22,8 % від загального імпорту) відповідно (рис 1). Можемо зробити висновок, що частка імпорту споживчих товарів зменшилась, проте у відсотковому значенні до загального обсягу імпорту України цей показник збільшився на 2,7 в.п.

Аналізуючи динаміку товарної структури імпорту зазначимо, що найбільшу частку займають машини, устаткування та транспорт, становлячи в сумі 11,8 млрд. дол. (20,9 % загального обсягу імпорту) у 2010 р. та 16 млрд. дол. (28,5 % від загального обсягу імпорту) у 2018 р. Це пов'язано з тим, що високотехнологічна продукція не має можливості виготовлятися в Україні. На другому місці серед товарів, що імпортуються, є мінеральні продукти, на які в 2010 та 2018 рр. було витрачено 19,2 млрд. дол. та 13,6 млрд. дол. відповідно, що займає 33 % та 23,8 % від загального обсягу імпорту відповідно. Ще одним досить вагомим імпортованим товаром є продукція хімічної промисловості, частка якої серед загальної кількості імпортованих товарів дорівнює 10,1 млрд. дол. (17,8 % від загального обсягу імпорту) у 2010 р. та 11 млрд. дол. (12,3 % загального обсягу імпорту) у 2018 р. Імпорт продовольчих товарів та сировина для їх виробництва за досліджуваний період складає 5,8 млрд. дол. (10 % від загального обсягу імпорту) та 5,1 млрд. дол. або 9 % від загального обсягу імпорту) відповідно. Формалізуємо результати аналізу товарної структури імпорту України у вигляді графіку (рис.2).

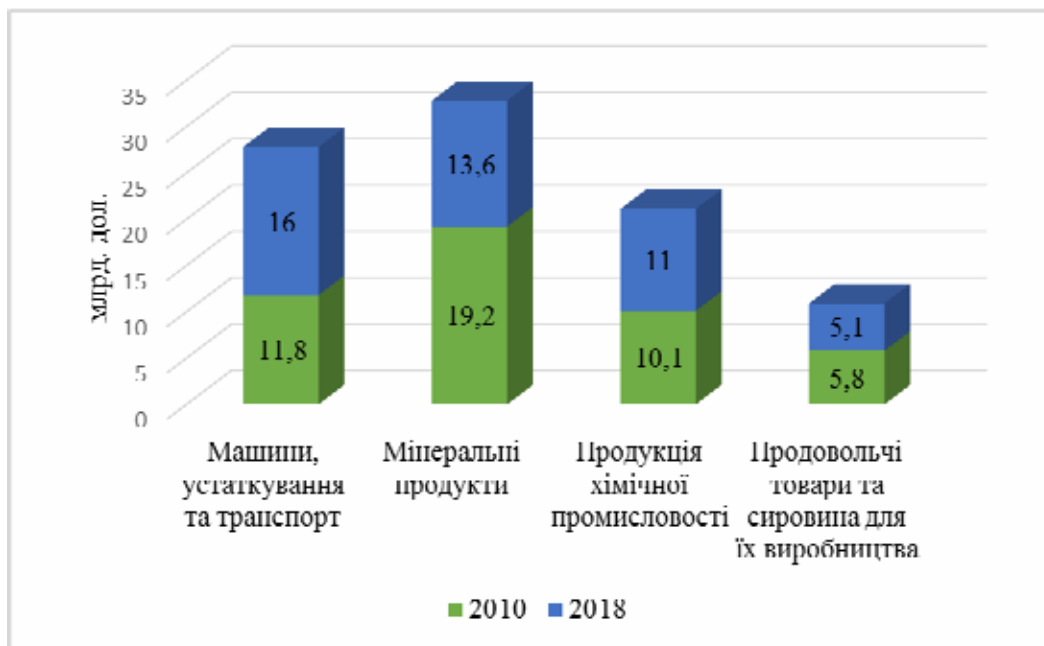

Рис. 2. Структура імпорту України в 2010 - 2018 р., млрд. дол. США

Джерело: побудовано на основі [4]

Детальний аналіз товарної структури імпорту України за 2018 р. дозволяє згрупувати товари за питомою вагою. Пропонуємо дослідити товарну структуру імпорту в розрізі п'яти груп, а саме:

- перша група – 0-2 % від загального обсягу імпорту, що показує мінімальний імпорт товарів цієї групи;
- друга група – 2-6 % від загального імпорту – низький рівень імпорту;
- третя група – 6-10 % від загального обсягу імпорту характеризує середній рівень імпорту;
- четверта група товарів – 10-14 % від загального обсягу імпорту, що визначає високий рівень імпорту;
- п'ята група – 14 % і більше, що означає критично високий рівень імпорту товарів.

Проаналізуємо кожну з груп. До першої групи належать такі товари як молоко та молочні продукти, текстильні матеріали, овочі, вироби зі шкіри, продукти з м'яса та риби, частка яких по 0,2 % від загального обсягу імпорту; бавовна, кава та чай, керамічні вироби складають по 0,3 % від загального імпорту; іграшки, одяг, какао займають по 0,5 % в структурі загального імпорту України; алкогольні напої, каучук, гума, взуття, папір та картон, добрива складають від 1,2 % до 2 % від загального експорту. Це товари, які переважним чином також виробляються в Україні, проте попит на дану продукцію із - за кордону також існує, зважаючи на її високі якісні характеристики.

Друга група імпортованих товарів це хімічна продукція, частка яких 2,3 % від обсягу загального імпорту; фармацевтична продукція – 3,4 %; готові харчові продукти – 4,1 %; пластмаси та полімерні матеріали становлять 4,7 % від загального обсягу імпорту. Ці товари складають групу низького рівня імпорту, що не має нагальної потреби до імпортозаміщення. У своїй більшості, це сировина яка відсутня в державі, або товари, які зважаючи на низький рівень технологій, неможливо виробити в Україні.

Наступною розглянемо групу імпорту товарів середнього рівня, які не перевищують 10 % від загального обсягу імпорту, а саме: недорогоцінні метали, частка яких 6,3 %; транспорт, крім залізничного – 7,4 %; електричні машини – 9,6 %. Четвертою групою є товари, частка яких в загальному імпорті становить 10 - 14 %, що визначає високий рівень імпорту. До таких товарів належать: ядерні реактори, котли, які становлять 11,3 % та продукція хімічної промисловості – 12,3 %. Продукція даних двох груп потребує часткового імпортозаміщення, оскільки всі необхідні умови для її виробництва в Україні є, необхідна тільки відповідна політика держави з підтримки підприємств [4].

До групи критично високого рівня імпорту належать такі товари як машини, обладнання, механізми та електротехнічне обладнання, частка яких становить 20,9 % від загального обсягу імпорту; палива мінеральні, нафта та продукти її перегонки, що становлять 23,8 % від загального обсягу імпорту; мінеральні продукти, які займають 24,8 % загального імпорту товарів. Саме ці товари складають товарну групу імпорту України. Змінити обсяги імпорту даної продукції дуже складно, для цього необхідно не тільки переоснащувати підприємства та модернізувати процеси виробництва, але й залучати висококваліфіковані трудові ресурси, котрі спроможні працювати зі штучним інтелектом та проводити інтелектуальний аналіз даних.

Проаналізувавши товарну структуру імпорту у 2018 р. доцільним є дослідити показники критичного імпорту за 2016-2017 рр. для того, щоб відстежити динаміку зміни показників. Так, у 2016-2017 рр. частка машини, обладнання та механізмів; електротехнічного обладнання становила 20,0 % та 20,1 % відповідно.

Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки становили 23,6 % у 2016 р. та 20,1 % у 2017 р. Мінеральні продукти займали у товарній структурі імпорту 2016-2017 рр. 25,2 % та 21,6 % відповідно. Таким чином, можемо зробити висновок, що динаміка імпорту товарів п'ятої групи є негативною та політика їх імпорту потребує швидкої та системної трансформації [4].

Отже, аналіз здійснення імпорتنих операцій в Україні свідчить про посилення імпортозалежності країни в багатьох галузях економічної діяльності. Відповідно до вищезазначеного, можемо стверджувати, що імпортозалежність країни є гальмуючим фактором для національного розвитку.

Таким чином, пропонуємо сформулювати декілька напрямків трансформації сучасної імпоротної політики держави. Перш за все, українська імпортна політика повинна включати наступні напрямки формування:

- розвиток виробництва тієї імпоротної продукції, яку можливо виготовити всередині країни, тобто для створення якої є необхідні матеріальні, трудові та інтелектуальні ресурси;
- формування раціональної митної політики, що буде характеризуватись помірним протекціонізмом;
- формування каналів імпорту товарів, робіт і послуг, що необхідні для виробництва продукції в середині України з високою часткою доданої вартості;
- боротьба з тіншовим імпортом, що несе за собою величезні збитки та втрати державного бюджету.

Із метою реалізації вище наведених напрямків, необхідно на державному рівні впровадити раціональну систему регулювання імпорتنих операцій, що зможе створити високорезультативну систему контролю фінансових надходжень та отримання продукції за рахунок обмеження кількості імпорتنих товарів.

Слід зазначити, що негативними наслідками імпортозалежності країни є: виготовлення продукції з низькою якістю, технологічно неоснащені підприємства, слабка інноваційна база для створення конкурентної продукції тощо.

Вищезазначене спричиняє необхідність трансформації імпоротної політики та створення нових напрямків і шляхів розвитку національного виробництва. Розглянемо детермінанти трансформації імпоротної політики в сучасних соціальних, економічних та політичних умовах розвитку України (рис. 3).

Рис. 3. Детермінанти трансформації імпоротної політики України

**Джерело: побудовано авторами*

Відповідно до рис. 3 маємо 5 основних детермінант трансформації імпоротної політики України, а саме: законодавча база, митна політика, промислова політика, створення позитивного гудвілу країни та залучення прямих іноземних інвестицій. Детальніше розглянемо сутність кожного з них.

Трансформація імпоротної політики України не можлива без суттєвих змін у законодавчій базі країни. Законодавча база повинна мати ефективні та раціонально розроблені нормативно-правові акти, метою яких є регулювання та контроль здійснення імпорتنих операцій. Дієвий механізм здійснення державного регулювання у сфері зовнішньої торгівлі дозволить стежити за видами та об'ємами імпортованих товарів.

Допоміжною, але не менш важливою детермінантою в трансформації імпоротної політики є митна політика держави. Так, в рамках підтримки підприємств, що будуть виробляти імпортозамінну продукцію, повинні бути створені пільгові умови оподаткування імпоротної сировини та комплектуючих для створення

ефективного виробничого процесу. В свою чергу, на імпорту продукцію, яка створює конкуренцію на внутрішньому ринку необхідно встановити не тільки максимально можливі в рамках міжнародного торгового законодавства ставки мита, але й підвищити рівень санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного та радіологічного контролю.

Наступним є технологічне оснащення підприємств для підвищення продуктивності праці та збільшення обсягів виробництва. Наукові розробки дозволять оптимізувати процес виробництва та зменшити витрати на виготовлення товарів. Ще одним результатом таких трансформацій стане можливість виробляти продукцію, яку наразі виготовляти не має технологічної можливості.

Процес оснащення підприємств технологічним обладнанням є досить вартісним. Оскільки за умови обмеженого бюджету держава не може забезпечити коштами, виникає необхідність у додатковому фінансуванні з боку інвесторів. Саме залучення прямих іноземних інвестицій дозволить Україні розвивати існуючий потенціал та запроваджувати новітні технології для покращення національного виробництва в країні.

На жаль, інвестиційна привабливість та гудвіл України на сьогоднішній день не мають чіткої позиції серед інших країн світу і, як результат, спостерігаємо відсутність інвестицій. Перш за все, така ситуація зумовлена нестабільною політичною та економічною ситуацією в країні. Створення інвестиційно привабливого клімату дозволить інвесторам робити капіталовкладення в українські підприємства, що зробить українську продукцію конкурентоспроможною на світовому ринку. Передумовами цього є побудова сприятливого податкового середовища для можливості створення та розвитку бізнесу на території України, а також необхідно розвивати інформаційні відкриті платформи для інвесторів за участі власників українських підприємств, під час яких вони матимуть змогу презентувати та зацікавити у вигоді інвестування в їхні проекти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження впливу імпорту на розвиток національного ринку виявило такі основні проблеми: перевищення темпів приросту імпорту товарів по відношенню до внутрішнього виробництва, що нижче, ніж у іноземних фірм порівняно з ціною, якістю та конкурентоспроможністю; виключення вітчизняних виробників із внутрішнього ринку України; зростаюча залежність української промисловості від імпортних деталей, матеріалів та сировини в таких сферах як легка промисловість, машинобудування та хімічна промисловість.

Як висновок зауважимо, що зміна імпортової політики повинна починатися з тих галузей економічної діяльності, які найбільш до цього пристосовані та зможуть у короткий проміжок часу сформувати очікуваний результат. Ефективна імпортна стратегія дозволить значно скоротити обсяг імпортованої продукції та повинна стимулювати виготовлення продукції, яка імпортувалась, на національному рівні. Україна – це країна, яка має потужний ресурсний та територіальний потенціал для реального прогресивного розвитку в багатьох сферах економічної діяльності. Саме тому, удосконалення імпортової стратегії в рамках виваженого імпортозаміщення шляхом державної підтримки національних виробників високотехнологічної продукції та підтримки малого бізнесу дозволить підвищити конкурентоспроможність як окремих галузей, так і вітчизняної економіки загалом.

Список використаних джерел.

1. Федорова В.А., Приз О.В., Станіва К.М. Експортно-імпортна стратегія України як чинник активізації діяльності ТНК. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/>
2. Мазаракі А., Мельник Т. Імпорт та перспективи імпортозаміщення в Україні. Вісник КНТЕУ. *Держава та економіка*. 2012 р. с. 5- 15.
3. Мазаракі А., Лагутін В. Ринок споживчих товарів в Україні: посткризові тенденції. *Економіка України*. 2011. № 9. С. 17–26.
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Національний Банк України. *Зовнішня торгівля товарами*, 2005-2018 рр. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208314>
6. Ринки реального сектору економіки України: структурно-інституціональний аналіз / В. О. Точилін, Т. О. Осташко, О. В. Пустовойт та ін.; за ред. В. О. Точиліна ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2009. 640 с.
7. Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку: кол. монографія / за ред. М. І. Скрипниченко; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2012. 720 с.
8. Філіпенко А. С. Міжнародні торговельні зв'язки України: генезис і структура. Київ: Знання України, 2008. 223 с.
9. Циганкова Т. М. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ / Т. М. Циганкова, А. О. Олефір, О. В. Фурсова, Д. А. Войчак, М. А. Войчак. Київ: Київ. нац. екон. ун-т, 2003. 660 с.
10. Шнирков О. І. Україна – Європейський Союз: економіка, політика, право / О. І. Шнирков, В. В. Копійка, В. І. Муравйов. Київ: ВЦ Київ. ун-т, 2006. 268 с.

References.

1. Fedorova V.A., Pryz O.V., Staniva K.M., Eksportno-importna stratehiya Ukrainy yak chynnyk aktyvizatsiyi diyal'nosti TNK, [Export-import strategy of Ukraine as a factor of activation of TNCs activity], available at: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/>
2. Mazaraki A., Mel'nyk T. (2012), Import ta perspektyvy importozamishchennya v Ukraini, [Imports and prospects of import substitution in Ukraine], *Derzhava ta ekonomika*, pp. 5- 15.
3. Mazaraki A., Lagutin V. (2011), Rynok spozhyvchykh tovariv v Ukraini: tendentsiyi pislya kryzy, [Consumer goods market in Ukraine: post-crisis trends], *Ekonomika Ukrainy*, Vol. 9, pp. 17–26.
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, [State Statistics Service of Ukraine], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Natsional'nyy bank Ukrainy, [National Bank of Ukraine], Zovnishnya torhivlya tovaramy 2005-2018, available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208314>
6. Tochylin V. O., Ostashko T. O., Pustovojt O. V. (2009), Rynky real'noho sektoru ekonomiky Ukrainy: strukturnyy ta instytutsiynyy analiz, [Markets of the real sector of the Ukrainian economy: structural and institutional analysis], NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prognozuv. Kyiv, Ukraina, 640 P.
7. Skrypnychenko M. I. (2012), Faktory makroekonomichnoyi nestabil'nosti v systemi modeley ekonomichnoho rozvytku, [Factors of macroeconomic instability in the system of models of economic development], monograph, NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prognozuv. Kyiv, Ukraina, 720 P.
8. Filipenko A. S. (2008), Mizhnarodni torgivel'ni zv'jazky Ukrainy: genezys i struktura, [International Trade Relations of Ukraine: Genesis and Structure], Kyiv, Ukraina, 223 P.
9. Cygankova T. M. (2003), Global'na torgova systema: rozvytok intyutiv, pravyl, instrumentiv SOT, [Global trading system: development of WTO institutions, rules, instruments], Kyiv, Ukraine, 660 P.
10. Shnyrkov O. I., Kopijka V. V., Muravjov V. I. (2006), Ukraina – Jevropejs'kyj Sojuz: ekonomika, polityka, pravo, [Ukraine - European Union: Economy, Politics, Law], Kyiv, Ukraina., 268 P.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2019 р.